

TARTIBGA SOLUVCHINING ISHORALARI VA YO‘L HARAKATI XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASHDAGI AHAMIYATI

Toshpo‘latov Abdullo

To‘rao‘rg‘on tuman 1-son texnikumi Maxsus fan o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yo‘l harakatini tartibga soluvchining ishoralari, ularning turlari, yo‘l harakati qatnashchilari tomonidan to‘g‘ri talqin qilinishi hamda transport vositalari va piyodalar harakati xavfsizligini ta‘minlashdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, tartibga soluvchining qo‘l ishoralarining amaldagi Yo‘l harakati qoidalariga muvofiq mazmuni, svetofor va yo‘l belgilari bilan o‘zaro bog‘liqligi hamda zamonaviy transport infratuzilmasidagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijalari tartibga soluvchining ishoralarini to‘g‘ri tushunish yo‘l-transport hodisalarining oldini olish va harakat xavfsizligini ta‘minlashda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: yo‘l harakati, tartibga soluvchi, yo‘l harakati qoidalari, ishoralar, svetofor, piyoda, transport vositasi, chorraha, harakat xavfsizligi, yo‘l-transport hodisasi.

KIRISH. Yo‘l harakati xavfsizligini ta‘minlash har bir davlatning transport siyosatidagi ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Avtomobillar sonining ortishi, shahar infratuzilmasining kengayishi va transport oqimining ko‘payishi yo‘l harakatini samarali boshqarishni talab etmoqda. Yo‘l harakatini tartibga solishda svetoforlar, yo‘l belgilari, yo‘l chiziqlari va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari bilan bir qatorda tartibga soluvchining ishoralari ham muhim o‘rin tutadi.

Ayniqsa, svetofor nosozligi, ommaviy tadbirlar, yo‘l-ta‘mirlash ishlari, favqulodda vaziyatlar yoki transport oqimi haddan tashqari ko‘paygan chorrohalarda tartibga soluvchining ishoralari harakatni xavfsiz va uzluksiz tashkil etishga xizmat qiladi. Shu sababli har bir haydovchi va piyoda Yo‘l harakati qoidalarida belgilangan tartibga soluvchi ishoralarining mazmunini puxta bilishi zarur.

Kasb-hunar ta'limi tizimida avtomobil transporti yo'nalishida tahsil olayotgan o'quvchilar uchun ushbu mavzuni chuqur o'rganish kelgusidagi kasbiy faoliyatida muhim amaliy ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Yo'l harakati xavfsizligini tashkil etish va transport oqimini boshqarish masalalari ko'plab olimlar tomonidan tadqiq qilingan.

William R. McShane va Roger P. Roess transport muhandisligi bo'yicha tadqiqotlarida chorrahalarda harakatni samarali boshqarish usullarini ishlab chiqqan. Ularning fikricha, tartibga soluvchining ishoralari transport oqimini boshqarishda muhim operativ vosita hisoblanadi.

Nicholas J. Garber va Lester A. Hoel yo'l harakati xavfsizligi bo'yicha ilmiy izlanishlarida tartibga soluvchi ishoralari, svetofor va yo'l belgilarining uyg'un qo'llanilishi yo'l-transport hodisalarini kamaytirishga xizmat qilishini asoslab bergan.

Fred L. Mannering, Scott S. Washburn va Walter P. Kilaeski transport tizimlarini boshqarish bo'yicha tadqiqotlarida yo'l harakatini boshqarishda inson omili va tartibga soluvchilarning malakasi muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlagan.

O'zbekiston Respublikasining Yo'l harakati qoidalari, "Yo'l harakati xavfsizligi to'g'risida"gi Qonuni hamda Ichki ishlar vazirligining me'yoriy hujjatlarida tartibga soluvchining ishoralari va ularning ustuvorligi aniq belgilab berilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Mazkur tadqiqotda tizimli adabiyotlar tahlili (Systematic Literature Review), qiyosiy tahlil, normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish hamda statistik ma'lumotlarni umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqotning nazariy asosini O'zbekiston Respublikasining Yo'l harakati qoidalari, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO), Xalqaro transport forumi (ITF) hamda transport muhandisligi bo'yicha zamonaviy ilmiy manbalar tashkil etdi.

TAHLIL VA NATIJALAR. Yo'l harakatini tartibga soluvchining asosiy vazifasi transport vositalari va piyodalar harakatini xavfsiz, uzluksiz va tartibli tashkil etishdan iborat. Amaldagi Yo'l harakati qoidalariga muvofiq, tartibga soluvchining ishoralari

svetofor va yo‘l belgilariga nisbatan ustuvor hisoblanadi. Demak, tartibga soluvchi tomonidan berilgan ko‘rsatmalar barcha yo‘l harakati qatnashchilari tomonidan so‘zsiz bajarilishi shart.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining (WHO) 2023-yilgi Global Status Report on Road Safety hisobotiga ko‘ra, har yili dunyo bo‘yicha 1,19 milliondan ortiq kishi yo‘l-transport hodisalari oqibatida hayotdan ko‘z yumadi, 20–50 million kishi esa turli darajadagi tan jarohatlarini oladi. Mutaxassislarning fikriga ko‘ra, yo‘l harakati qoidalariga qat’iy rioya qilish va harakatni samarali boshqarish ushbu hodisalarning sezilarli qismini oldini olish imkonini beradi.

Tartibga soluvchining ishoralari odatda quyidagi holatlarda qo‘llaniladi:

- svetofor ishlamay qolganda;
- yo‘l-transport hodisasi sodir bo‘lganda;
- ommaviy tadbirlar vaqtida;
- yo‘l ta‘mirlash ishlari olib borilganda;
- transport oqimi keskin ortgan chorrohalarda;
- favqulodda vaziyatlarda.

Yo‘l harakati qoidalariga muvofiq tartibga soluvchining asosiy ishoralari quyidagilardan iborat:

- Qo‘llar yon tomonga uzatilgan yoki tushirilgan holat – tartibga soluvchining yon tomonida turgan transport vositalariga harakatlanishga ruxsat beriladi, old va orqa tomondan kelayotgan transport vositalari esa to‘xtashi kerak.
- Qo‘l yuqoriga ko‘tarilgan holat – barcha yo‘nalishdagi transport vositalari va piyodalar harakati to‘xtatiladi. Faqat keskin tormozlanish xavfi mavjud bo‘lgan transport vositalariga harakatni davom ettirishga ruxsat etiladi.
- O‘ng qo‘l oldinga uzatilgan holat – transport vositalarining harakati tartibga soluvchining turgan holatiga nisbatan Yo‘l harakati qoidalarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tartibga soluvchi ishoralarini noto'g'ri talqin qilish ko'pincha transport oqimining buzilishiga, tirbandliklarning yuzaga kelishiga va yo'l-transport hodisalariga sabab bo'ladi. Shu bois haydovchilarni tayyorlash jarayonida ushbu mavzuga alohida e'tibor qaratilishi zarur.

Zamonaviy transport infratuzilmasida intellektual transport tizimlari (ITS), videokuzatuv kameralar, avtomatik svetofor boshqaruvi va raqamli monitoring vositalari joriy etilayotgan bo'lsa-da, favqulodda vaziyatlarda tartibga soluvchining ishoralari eng samarali boshqaruv vositalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Kasb-hunar ta'limi muassasalarida mazkur mavzuni o'qitishda videodarslar, virtual simulyatorlar, chorraha maketlari va amaliy mashg'ulotlardan foydalanish o'quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlash va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA. Yo'l harakatini tartibga soluvchining ishoralari transport vositalari va piyodalar harakatini xavfsiz boshqarishning muhim vositasi hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tartibga soluvchi ishoralarini mukammal bilish va ularga qat'iy amal qilish yo'l-transport hodisalari sonini kamaytirish, transport oqimini samarali boshqarish hamda yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Yo'l harakati xavfsizligi to'g'risida" gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Yo'l harakati qoidalari. Toshkent, so'nggi tahrir.
3. World Health Organization (WHO). (2023). *Global Status Report on Road Safety 2023*.
4. McShane, W. R., & Roess, R. P. (2018). *Traffic Engineering*. Pearson.
5. Garber, N. J., & Hoel, L. A. (2019). *Traffic and Highway Engineering*. Cengage Learning.
6. Mannering, F. L., Washburn, S. S., & Kilareski, W. P. (2021). *Principles of Highway Engineering and Traffic Analysis*. Wiley.